

ליאון מרקו

לפניכם דף העד של ליאון מרקו. ליאון מרקו נולד ב-1920 בעיר יאסי (Iasi) שברומניה. הוא היה בנם הבכור של אברהם וזלדה (לבית שוורץ) מרקו. ליאון נרצח בפרעות יאסי בשנת 1941. הוריו, שתי אחיותיו ואחיו ניצלו. את דף העד מילאה קלרה, אחותו של ליאון, בשנת 1999.

שם פרטי ושם משפחה של הנספה: ליאון לייבל מרקו

פרשנות

מה אפשר ללמוד מהשם ליאון (לייבל)?

כפי שהיה מקובל למדי בקהילות היהודיות, ניתנו לליאון שני שמות: שם יהודי ושם רומני. מהשם אפשר ללמוד על היחסים בין המשפחות היהודיות לבין סביבתן הלא יהודית.

פירוש השם ליאון בשפה הרומנית הוא אריה, וזה גם פירוש השם לייבל ביידיש. שם אמו של ליאון (זלדה) ושם אביו (אברהם) הם שמות יהודיים. לעומת זאת שם אחותו (קלרה) ושמו שלו הם שמות לועזיים. לעתים קרובות השתמשו יהודים בשמות לועזיים כדי להקל על השתלבותם בחברה הלא יהודית שחיו בה, במיוחד לפרנסה. ייתכן שכדי להקל על ילדיהם את השתלבותם בחברה הלא יהודית, נתנו הוריו של ליאון לילדיהם שמות לועזיים.

תמונת הנספה: לא צורפה תמונה לדף העד

פרשנות

לדף העד לא צורפה תמונתו של ליאון מרקו. מעטים דפי העד שמצורף להם תצלום של הנספה. רוב ניצולי השואה איבדו בה את רוב בני משפחתם או את כולם. לעתים קרובות הם איבדו גם את כל רכושם לפני המלחמה ובמלחמה, לרבות תצלומים אישיים ומשפחתיים. לכן לרוב דפי העד לא צורפו תצלומים.

לעתים מוסר דף העד אינו קרוב משפחתו של הנספה, והוא הכירו רק בנסיבות חיים אחרות או בתקופת המלחמה. גם כאשר יש קרבה משפחתית, הרי לעתים קרובות אנשים ממלאים דפי עד על קרובי משפחתם אך למעשה אינם מכירים אותם. וכשהם אוספים מידע כדי למלא את דף העד, הם מכירים יותר

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

את סיפור חייו. כאמור, אין ברשות רוב הניצולים תצלומים משפחתיים. לעתים קרובות לא רק שאין בידי ממלא דף העד תצלום של הנספה (או דיוקנו של הנספה), אלא הוא חסר גם פרטים אחרים על אודותיו דוגמת שנת לידה, שמות ההורים ועוד. כאשר לממלא דף העד יש תצלום, לא תמיד התצלום עדכני, ולכן, בליט ברירה, מצורף לדף העד תצלום של הנספה בצעירותו או אף בינקותו או לחלופין תמונה של הנספה מתוך תצלום משפחתי ישן.

ארץ לידה: רומניה

פרשנות

ביאזו סביבה חי ליאון?

רומניה קיבלה את עצמאותה בשנת 1859 ליהודי הרגאט סופחו ב-1919 יהודים מבוקובינה, מבסרביה ומטרנסילוניה – אזורים שצורפו לרומניה לאחר מלחמת העולם הראשונה. בין הקהילות היהודיות ניכרו הבדלים מהותיים – לשוניים, תרבותיים, חברתיים ולאומיים – והם השפיעו מאוד על גורלם של יהודים אלו בשואה.

ליאון נולד בשנת 1920 ביאסי שברומניה.

רומניה קיבלה את עצמאותה בשנת 1859. לאחר מלחמת העולם הראשונה סופחו אליה בוקובינה (שהייתה בשלטון אוסטריה מאז 1775), בסרביה (שהייתה בשלטון רוסיה) וטרנסילוניה (שהייתה בשלטון הונגריה). בעקבות זאת גדלה האוכלוסייה היהודית ברומניה פי שלושה: מ-239,967 נפש (3.3% מכלל האוכלוסייה) ל-760,000 נפש (4.2% מכלל האוכלוסייה). על כ-240,000 יהודי הרגאט (הממלכה הישנה) נוספו כחצי מיליון יהודים דוברי הונגרית, גרמנית ורוסית. דרכם של הללו להשתלבות בקהילה היהודית הרומנית הייתה אטית וזרועה מכשולים רבים מחמת קשיים מנהליים ותרבותיים.

יהודי רומניה היו מחולקים לארבע יחידות נפרדות מבחינה היסטורית: הרגאט (ובה יאסי) שהיא הממלכה הישנה והגרעין שסביבו התגבשה רומניה הגדולה, טרנסילוניה, בסרביה ובוקובינה. כל אחת מהיחידות הללו השתלבה בדרך שונה בתוך האוכלוסייה והתרבות הסובבות אותה, ובין הקהילות היהודיות היו הבדלים ניכרים – לשוניים, תרבותיים, חברתיים ולאומיים.

מקום לידה: יאסי

פרשנות

באיזו סביבה חי וגדל ליאון?

ליאון נולד בשנת 1920 ביאסי וחי שם כל חייו. הקהילה היהודית ביאסי הייתה מהוותיקות ביותר ברומניה, ובמאה ה-20 היה לה מקום חשוב בחיי הכלכלה והתרבות של העיר בפרט ושל רומניה בכלל.

יאסי מהמאה ה-15 ועד מלחמת העולם הראשונה

יאסי, בצפון מזרח רומניה, הייתה בירת נסיכות מולדובה משנת 1565 ובימי מלחמת העולם הראשונה אף שימשה בירה זמנית של רומניה.

לפי המסורת, ראשוני המתישבים היהודיים הגיעו ליאסי במחצית השנייה של המאה ה-15. משהייתה יאסי לבירת מולדובה, החל היישוב היהודי במקום מתפתח במהירות.

מראשית היישוב היה עיסוקם העיקרי של יהודי יאסי מסחר ומלאכה. ב-1843 היו רוב התושבים במרכז העיר סוחרים ובעלי מלאכה יהודיים, ונשמעו תלונות שיהודים "פושטים בכל הרחובות והשכונות". באמצע המאה ה-19 התחילו היהודים משמשים גם בנקאים וחלפנים, מקצועות שקודם לכן היו בידי הטורקים והיוונים בלבד. כמו כן היהודים תפסו מקום נכבד בתעשייה.

עד 1834 הייתה "הגילדה היהודית" המוסד המרכזי של הקהילה היהודית ביאסי. הגילדה נוסדה ב-1622 וזכתה להכרה של השלטונות. להנהלת הגילדה מונו שלושה פרנסים ו"חכם באשי". את ההנהלה בחרו היהודים ילידי רומניה, והיא ייצגה את האוכלוסייה היהודית כלפי השלטונות. ברבות הימים היו מנהיגי הגילדה לנציגים של יהודי מולדובה כולה. ההכנסות ממסים מימנו את הוצאות הקהילה היהודית: החזקת בתי תפילה, תלמוד תורה, "הקדש" לחולים עניים ובית עלמין. עוד שימש כסף זה לפדיון שבויים ולתרומות למען היישוב היהודי בארץ ישראל.

לאחר שפורקה ב-1834 הגילדה היהודית ונתבטלה משרת ה"חכם באשי", נתארגנו יהודי יאסי לפי ארצות מוצאם המקוריות - אוסטריה, רוסיה, פרוסיה וכדומה. גם קודם לכן היו לעדות הללו ארגונים משלהן בחסות הקונסולים, וכן מנהיגים, רבנים, שוחטים וקצבים. פיצול זה לעדות הוליד חיכוכים רבים וביטל למעשה את היות הקהילה היהודית ארגון מרכזי.

יאסי הייתה אחד המרכזים החשובים של התרבות היהודית ברומניה. באמצע המאה ה-19 יצא לאור ביאסי כתב העת היידי הראשון ברומניה, ובעקבותיו הופקו עוד עיתונים יהודיים ברומנית וביידיש. יאסי שימשה גם מרכז למומדים ולסופרים יהודיים, והם פרסמו ספרים ומחקרים בעברית.

ליאסי יצא מוניטין גם בתחום התאטרון היידי. בעיר זו הציג אברהם גולדפאדן בפעם הראשונה את מחזותיו, ובה הניח יסוד לתאטרון ביידיש ברומניה.

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

יאסי לאחר מלחמת העולם הראשונה

בתום מלחמת העולם הראשונה הייתה ביאסי תסיסה אנטישמית עזה. מוקד חשוב של אנטישמיות בעיר היה אוניברסיטת יאסי. בין כותליה פעלו אנשים כמו א"ק קוזה ונ' יורגא, ממייסדי המפלגה הלאומנית-דמוקרטית האנטישמית. קוזה, לימים סגן ראש ממשלה בממשלת גוגה-קוזה (שעלתה לשלטון בסוף שנת 1937), דרש הנהגת "נומרוס קלאוזוס" (הגבלת מספר היהודים שיכולים ללמוד במוסדות החינוך) וניצל את השפעתו על הסטודנטים כדי להסיתם ולהניע אותם לפרוע ביהודים. ואכן ב-1922 פרצו ביאסי פרעות, ובהן השתתפו סטודנטים רבים של אוניברסיטת יאסי. בפרעות גורשו סטודנטים יהודיים בכוח הזרוע מן האוניברסיטה ונחרבו כמה מערכות של עיתונים רומניים מכיוון שכמה מעורכיהם היו יהודים. אירועים מסוג זה חזרו ונשנו בעיר לכל אורך שנות ה-20. עקב הרדיפות הממושכות ביאסי ירד מספר הסטודנטים היהודיים כדי מחצית, ונוסף על כך חלה הרעה במצבם הכלכלי של היהודים; רבים מבני הקהילה היו למחוסרי עבודה ונזקקו לתמיכה של מוסדותיה. בשנת 1927 נוסד ביאסי "הלגיון של המלאך מיכאל", ומארגון זה צמח ב-1930 "משמר הברזל" – המפלגה האנטישמית הקיצונית ביותר ברומניה באותה תקופה – והחברים בו כונו "לגינרים". (א' ברושי [עורכת], **פנקס הקהילות - כרך ראשון**, יד ושם, ירושלים תש"ל, עמ' 164-141)

הורי הנספה: אברהם וזלדה מרק

פרשנות

מה אפשר ללמוד על הוריו של ליאון?

אמו של ליאון, זלדה, נפטרה לפני המלחמה, ואביו של ליאון אברהם, נגר במקצועו, התחתן בשנית. בפרעות ביאסי בשנת 1941 נלקח אברהם למחנות עבודה ושב אל משפחתו רק בתום המלחמה. הוא עלה לארץ בשנת 1952.

אמו של ליאון, זלדה, נפטרה לפני המלחמה. משיחה עם קלרה, ממלאת דף העד, אנו יודעים שאברהם, אביו של ליאון, נישא בשנית. הוא היה נגר במקצועו והשתייך לשכבת בעלי המלאכה היהודים בעיר. זו הייתה קבוצה ותיקה שאגודותיה הראשונות הוקמו עוד במאה ה-18. רוב בעלי המלאכה ביאסי היו יהודים. בשל המקום החשוב שתפסו יהודי יאסי בכלכלת העיר, השתדלו שלטונות רומניה לחבל בעבודתם של בעלי המלאכה, ניסו לצמצם את פעולתם והטילו עליהם הגבלות. כך כשסללו בסוף המאה ה-19 מסילת ברזל לערים בארלאד, ואסלוי ורומאן שיאסי שימשה להן מרכז כלכלי, לא קשרו את המסילה ליאסי אלא לבוקרשט, הבירה החדשה. דבר זה פגע ביהודים, ואכן העיר ירדה מגדולתה. את בית המלאכה של אביו של ליאון החרימו השלטונות במסגרת "המאבק למען רכישת החנויות והבתים של היהודונים", דברי שר הפנים של רומניה באותה תקופה. היהודים אולצו, תוך אימונים ועינויים במרתפי

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

המשטרה, "למכור" במחירים זעומים או אף לתת חינם אין כסף את מפעליהם המסחריים ל"משמר הברזל", המפלגה האנטישמית הקיצונית ביותר ברומניה באותה תקופה.

בפרעות ביאסי בשנת 1941 נלקח אברהם למחנות עבודה ושב אל משפחתו רק בתום המלחמה.

מקום המגורים הקבוע (לפני הפרעות): יאסי, רומניה

פרשנות

מה אפשר לדעת על מקום מגוריו של ליאון ושל משפחתו לפני הפרעות?

עליית הנאצים לשלטון בגרמניה בשנת 1933 הגבירה את התמיכה במפלגות אנטישמיות ברומניה והחמירה את מצב היהודים בה. החוקים והמדיניות המפלה שהונהגו בשלטונו של המלך קרל השני שעלה לשלטון בשנת 1938 פגעו הן ביהודי הממלכה הרומנית הישנה (הרגאט) והן ביהודי האזורים שסופחו למדינה לאחר מלחמת העולם הראשונה.

ליאון נולד בשנת 1920 ביאסי שברומניה. הוא חי בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, אז חלו ברומניה תמורות רבות.

רומניה משנות ה-20 ועד מלחמת העולם השנייה

בשנות ה-20 שלטה ברומניה מלוכה פרלמנטרית וכלכלתה שגשגה, אך עם פרוץ המשבר הכלכלה העולמי ב-1929 והתגברות המתח הפוליטי הפנימי נכנסה המדינה לתקופה של משברי שלטון. באותה עת חלה בה התערורות לאומנית פשיסטית שהיה בה צד אנטישמי חריף: שנתיים קודם לכן, ב-1927, הוקם "משמר הברזל", לגיון בעל אידאולוגיה לאומנית קיצונית שהאנטישמיות הייתה רכיב בולט בה. בשנות ה-30 גם במציעיהן של המפלגות הגדולות שייצגו זרמים מרכזיים יותר ברומניה היו סעיפים אנטישמיים. רדיפת היהודים ברומניה התגברה בד בבד עם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. מצבם החמיר עם עלייתו לשלטון של המלך קארול ה-2 בשנת 1938, ובזמן שלטונו נכללו בחוקה הרומנית כמה סעיפים של אפליה גזעית. מגמתה של החוקה כפי שהוגדרה במרס 1938 הייתה "לגרש מן הארץ את כל מי שאינם בעלי זכויות אזרח". אף שלא נזכרה בחוקה שלילת האזרחות מן היהודים, הרי "בדיקת הזכויות" שהנהיגה ממשלת גוגה (הממשלה שקדמה לשלטון המלך קארול ה-2) הקיפה את כל האוכלוסיה, עד כי, בדרך עקיפה, נשללו מכל היהודים זכויותיהם הפוליטיות. במקומות שונים סירבו לתת לעותר שרצה להגן על זכותו, את האישורים המתאימים כגון אישור שאין שמו רשום בפנקסי הנתינים הזרים מ-1919. אם נמצאה שגיאת כתיב בתעודות הרבות שנדרשו, היה בית הדין מבטל את אזרחותו של העותר. ביאסי עצמה גם לאחר נפילת ממשלת גוגה-קוזה נשאר על כנו חוק בדיקת אזרחות היהודים. פקידי

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

השלטונות ביאסי מצאו תואנות שונות כדי לסחוט מן היהודים כספים תמורת תעודות שונות להוכחת אזרחותם.

ב-16 בדצמבר 1938 נחקק חוק שהוציא את היהודים ממפלגת "חזית התחייה הלאומית", המפלגה היחידה שקיומה הותר אז. המשמעות הייתה שלילת זכויות בתחום התעסוקה: מי שלא היה חבר במפלגה לא יכול לקבל משרה ממשלתית או לשמש במשרות מנהליות במפעלים. נוסף על כך הוכנס לשימוש מושג חדש: "רומנים אתניים". יהודים לא נחשבו לרומנים אתניים אף שחלק מהם נולדו וחיו כל חייהם ברגאט, הממלכה הישנה. המושג החדש אפשר את הוצאתם של היהודים מכל תחומי החיים בחברה הרומנית.

רומניה במלחמת העולם השנייה

עם תחילת מלחמת העולם השנייה הייתה רומניה לבעלת בריתה של גרמניה והפגיעות ביהודים החריפו. עם עלייתו של יון אנטונסקו לשלטון בספטמבר 1940 הצהירה הממשלה בהצהרה רשמית כי יאסי היא "עיר תנועת הלגיונרים". באותה תקופה נתרבו רדיפות היהודים ביאסי: הם הובאו בקבוצות או ביחידים למשטרה ושם הואשמו בהדבקת כרוזים קומוניסטיים או בהחזקתם. באמצעות עינויים קשים נאלצו העצורים להודות בחטאים שלא חטאו ואף לגרור אחריהם מכרים וקרובים. על סמך הודאות כפויות אלו הרשיעו בתי המשפט את הנאשמים ודנו אותם לעונשים שונים. כמו כן נידונו קבוצות של תלמידים ושל בני נוער למאסר או למעצר במחנות.

חיפושים מתמידים נערכו אצל יהודים אמידים, והכספים שנמצאו ברשותם הוחרמו. הלגיונרים גם פעלו להחרמת חנויותיהם של היהודים. משמרות לגיונרים מנעו מהקונים להיכנס לחנויות אלו, ועל חלונות הראווה שלהן הודבקו שלטים - "חנות של יהודון". בכרוזים שהופצו נתבעו הנוצרים שלא לקנות אצל יהודים.

תוך איומים ועינויים במרתפי המשטרה או במרתפי ריכוזי הלגיונרים אולצו יהודי יאסי "למכור" במחירים זעומים או אף חינם אין כסף את מפעליהם המסחריים למרכזי הלגיונרים. מלבד מכירת מפעליהם אולצו היהודים לחתום "מתוך רצון טוב" על מתן סכומים גדולים לקרן "העזרה הלגיונרית" ונסחטו מפיהם הצהרות על היותם קומוניסטים.

נוסף על פגיעות אלו, על פי חוק מיום 14 באוקטובר 1940, גורשו התלמידים והמורים היהודיים מבתי הספר הממלכתיים, והקהילה היהודית נאלצה להקים מוסדות חינוך חלופיים בזמן קצר.

(א' ברושי [עורכת], **פנקס הקהילות - כרך ראשון**, יד ושם, ירושלים תש"ל, עמ' 141-165)

מקום ונסיבות המוות: נחטף ברחוב בפרעות והועלה

לרכבות המוות

פרשנות

מה היו נסיבות מותו של ליאון?

ליאון מרקו נספה בפרעות בעיר יאסי ביוני 1941. הפרעות נעשו בפקודתו המפורשת של יון אנטוונסקו, מושל רומניה, והוציאו אותן לפועל יחידות צבא רומניה והאוכלוסייה המקומית. בפרעות נספו כ-15,000 יהודים, מהם 8,000 בעיר עצמה וכ-7,000 בשתי רכבות מוות.

בדף העד נרשם כי ליאון נחטף ברחובותיה של יאסי ביום הפרעות והועלה לרכבות המוות.

התחלת "מבצע ברברוסה", פלישת גרמניה לברית המועצות ביוני 1941, הייתה נקודת מפנה בגורלם של היהודים בארצות שהיו נתונות לשליטתם של הנאצים ובמדינות הגרורות של גרמניה. גם במצבם של יהודי רומניה התרחשו בזמן זה שינויים מהותיים.

עם תחילת הפלישה הצטרף צבא רומניה, בראשות הרוזן יון אנטוונסקו, למלחמה לצדה של גרמניה. לאחר הצטרפותה של רומניה למלחמה גורשו ארבעים אלף יהודים תושבי כפרים ועיירות מהרגאט. רכושם הוחרם, והם הועברו למחנות מעצר או למקומות מגורים אחרים, שם חיו בעוני ונזקקו לסעד.

הראשונים ביהודי השטחים המסופחים שנפגעו היו יהודי יאסי, בירת מולדווייה. הפרעות ביהודי יאסי נעשו בפקודתו המפורשת של יון אנטוונסקו – הוא הורה לפנות מהעיר את כל היהודים ולחסל בלי רחמים כל יהודי שיפתח באש על חיילים רומנים וגרמנים. פקודה זו העניקה יד חופשית לצבא, לז'נדרמריה ולמשטרה להרוג ביהודים, לענות אותם ולפנות אלפים מהם ברכבות לדרומה של רומניה. מטה המלחמה ושירות המודיעין המיוחד, ה-SSI הכינו את הקרקע לפרעות וסיפקו את העילה לענישת יהודי העיר. יחידות של צבא גרמניה שהיו מוצבות בעיר עזרו לרומנים להגשים את הרצח. תכנון הטבח נסמך על דוגמת הפרעות ביהודי דורהוי, שבצפון מולדובה שבה עשה צבא רומניה פרעות ביהודים בקיץ 1940. פינוי היהודים היה חלק מן "התכנית הגדולה" שהייתה אמורה לשים קץ לנוכחות היהודים במולדובה בד בבד עם השמדתם של יהודי בסרביה ובקובינה. תכנית זו ידועה בשם הקוד "ניקוי שטח".

ב - 24 ביוני הפציצו מטוסים סובייטיים את יאסי מבלי לגרום נזקים של ממש, אולם ההפצצה זרעה בהלה בקרב האוכלוסייה. זו האחרונה הפיצה שמועות שהיהודים מאותתים כביכול לטייסים סובייטיים כדי לעזור להם לפגוע במטרות בעיר. יומיים אחר כך, ב-26 ביוני הופצצה העיר בשנית, והפעם נפגעו כמה מקומות בעיר ונגרמו אבדות בנפש. עוד באותו היום גברה לפתע ההתקפה האנטישמית בעיתונים המקומיים

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

והסיתה לפגיעה ביהודים. יום אחר כך, ב-27 ביוני האשימו השלטונות באופן רשמי את היהודים באחריות להפצצות סובייטיות.

בפרעות יאסי שהתחוללו משעות הלילה של 28 ו-29 ביוני השתתפו והיו פעילים אלפי תושבים רומנים מן העיר מכל שכבות האוכלוסייה, נוסף על אנשי כוחות הסדר, צבא רומניה וצבא גרמניה. האות לתחילת הפרעות היה בימוי של התקפת סובייטים על העיר. במשך הלילה חיילים והמון רומני בדקו ובזזו את בתי היהודים, אחר כך הוציאו את היהודים מבתיהם וממקלטיהם והצעידו אותם למפקדת המשטרה, שם רוכזו היהודים בחצר הקסטורה. הבניין שכן במרכז העיר, קרוב למדי לתחנת הרכבת הפקודה המפורשת של אנטונסקו קבעה שיש לפנות את 45,000 היהודים מיאסי. הקסטורה הייתה אמורה לשמש מקום ריכוז בדרך אל הפינוי. היהודים שהגיעו לחצר הקסטורה הוכו ונשדדו, ומי ששרדו מההכאות נטבחו במשך היום במכונות ירייה. בחצר הקסטורה נרצחו במשך יום אחד כחמשת אלפים יהודים. ברחובות שבסביבה ובדרך אל תחנת הרכבת נרצחו עוד כמה אלפים. בליל 30 ביוני 1941 יצאה הרכבת הראשונה של 5,000 יהודים למחנה טרגו-ז'ין ששימש אז מקום ריכוז וכליאה של יהודים מכפרי מולדובה ועירוותיה. מכיוון שהמחנה היה קטן מלהכיל את 8,000 היהודים שפנו ברכבות המוות, היה צורך לשנות את יעד הרכבות. הרכבת השנייה יצאה באותו היום פודול-אילואיי, ובה 2,500 יהודים. הקרונות שהאנשים הובלו בהם נועדו להובלת בקר או כימיקלים, ופתחי האוורור שלהם נאטמו. היהודים מתו ברכבות מחנק, מצמא או בידי הז'נדרמים ששמרו על הרכבת ובידי הרומנים שניסו לשדוד את המובלים בה כשהרכבות עצרו.

בפרעות יאסי נספו כ-15,000 יהודים - 8,000 בעיר עצמה וכ-7,000 בשתי רכבות המוות.

קהילת יהודי יאסי לא הייתה היחידה שנפגעה באותה תקופה. בבסרביה ובבוקובינה פעלו יחד חיילים ז'נדרמים רומנים, חיילים גרמנים ואנשי איינזאגרופה D ועשו הרג המוני ביהודים בקיץ 1941. החיילים הרומנים פעלו בעיקר בערים, ואילו הז'נדרמים פעלו באזורים הכפריים, וצאו להרוג כל יהודי שייקרה בדרכם. פקודות הרצח ניתנו בבוקרשט ונשלחו לכל המפקחים והמושלים האזוריים בבסרביה ובבוקובינה. בשלב ראשון של מבצע ההשמדה נרצחו כ-160,000 יהודים. האוכלוסייה המקומית, רומנית ואוקראינית, סייעה למרצחים.

בספטמבר 1941 התחיל גירושם של הנותרים בחיים מזרחה, אל מעבר לנהר הדנייסטר, לאזור הידוע בשם טרנסניסטריה. הגרמנים העבירו את טרנסניסטריה לשליטת רומניה, והיא הייתה לאזור גירוש שהוקמו בו גטאות ומחנות. את אודסה שעל הים השחור הפכו הרומנים לבירת טרנסניסטריה, ובאוקטובר 1941 נעשה בה טבח ונרצחו בו 25,000 יהודים. האחרים הוגלו למחנה בוגדנובקה, שם נרצחו 54,000 יהודים מאודסה וממקומות אחרים. בסך הכול גורשו לטרנסניסטריה כ-150,000 איש. 90,000 מהם

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

נספו, חלק מהם נרצחו, והאחרים מתו מהתנאים הנוראיים ששררו במחנות הגירוש ובגטאות שהוקמו שם. מסמכים רומניים רשמיים מלמדים כי מספר היהודים ברומניה רבתי ערב פרוץ המלחמה לא עלה על 800,000 נפש. מספר היהודים שנרצחו בשלטונה של רומניה הוא לכל הפחות 410,000 נפש, אך ההערכות הן כי מספר זה אינו אומדן אמתי של האבדות; אומדן מדויק יותר מעלה את מספר הנספים בכמה עשרות אלפי בני אדם.

(ז'אן אנצ'ל, **תולדות השואה – רומניה**, יד ושם, ירושלים תשס"ב, עמ' 1151-1183 אפרת בלברג, בשביל הזיכרון, גיליון 38, יהדות רומניה בשואה - סיפור ייחודי, גורל משותף, יד ושם, ירושלים תש"ס, עמ' 58-50)

פרטי ממלאת דף העד: קלרה זילברשטיין, אחותו הקטנה

של ליאון

פרשנות

קלרה זילברשטיין (לבית מרקו) מילאה בשנת 1999 את דף העד על ליאון מרקו - אחיה הגדול. קלרה, אחיה ואחותה ניצלו מפרעות יאסי אך נלקחו לעבודות כפייה עד תום המלחמה. בשנת 1948 עלתה קלרה ארצה. היא הייתה אחת משלושים אלף יהודים שעלו לישראל באותה תקופה. המידע בדף העד מאפשר לנו להתחקות לא רק על גורלו של ליאון אלא גם על גורלם של חלק מיהודי רומניה לפני השואה ובשואה.

מסמכים רומניים רשמיים מלמדים כי מספר היהודים ברומניה רבתי ערב פרוץ המלחמה לא עלה על 800,000 נפש. מספר היהודים שנרצחו בשלטונה של רומניה הוא לכל הפחות 410,000 נפש, אך ההערכות הן כי מספר זה אינו אומדן אמתי של האבדות; אומדן מדויק יותר מעלה את מספר הנספים בכמה עשרות אלפי בני אדם. ההערכות אלה אינן מבוססות על השוואה עם מספר היהודים שחיו ברומניה ב-1930, אלא על מספר היהודים שחיו בה באוגוסט 1941 (בשנה זו החזירה לעצמה רומניה את השטחים שסיפחו הסובייטים ב-1940 והשתלטה על חלק מדרום מערב אוקראינה) ונעלמו עד 1944. (ז'אן אנצ'ל, **תולדות השואה – רומניה**, יד ושם, ירושלים תשס"ב, עמ' 1389-1387)

כ-300,000 איש, רוב יהודי רומניה שנותרו בחיים לאחר המלחמה, עלו לישראל. לעלייה ההמונית בשנים 1949-1951 הייתה השפעה מכרעת על מצב הקהילות היהודיות ברומניה. ערים שלמות התרוקנו מיהודים. בבוקרשט, ביאסי ובערים אחרות שהיו בהן מרכזי היהודים הגדולים איבדו הרבעים היהודיים את צביונם המיוחד. בעיירות רבות חדלו הקהילות להתקיים ובתי הכנסת נסגרו. ב-1968 נותרו רק כשבעים

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

קהילות יהודיות ברחבי רומניה, לרבות טרנסילוניה הצפונית ובוקובינה הדרומית, לעומת מאתיים

וחמישים קהילות שהיו בשטח זה עם שביטת הנשק ב-1944.

כיום חיים ברומניה 75,000 עד 80,000 יהודים.

(א' ברושי [עורכת], פנקס הקהילות - כרך ראשון, יד ושם, ירושלים תש"ל, עמ' ג-ה)

מקום ותאריך: 16 באפריל 1999

פרשנות

דף העד נמסר חמישים וארבע שנים אחרי המלחמה. פעמים רבות נכתבו דפי עד עשרות שנים לאחר המלחמה, בעיקר כאשר חשו הניצולים כי ככל שהזמן עובר, ההנצחה חשובה ומשמעותית יותר.

בשנת 1953 נחקק במדינת ישראל "חוק זיכרון השואה והגבורה - יד ושם". על פי החוק הוקמה בירושלים רשות הזיכרון ("יד ושם") ונקבעו תפקידיה. בין השאר נקבע כי ליד ושם הסמכות להעניק אזרחות זיכרון לבני העם היהודי שנספו בשואה לאות היאספם אל עמם, כפי שנכתב בחוק: "אזרחות זיכרון יכול שתוענק לאותו חלק מהעם היהודי שנספה בשואה במשותף או לכל אחד מבני העם היהודי שבעבורו מבקשים זאת".

זמן קצר לאחר הקמתו החל יד ושם באיסוף שמות היהודים שנספו בשואה. שמות הנספים ופרטיהם הביוגרפיים רשומים בדפי עד המצויים בהיכל השמות. במשך יותר מחמישים שנה יד ושם אוסף דפי עד בישראל ובעולם כולו. באיסוף השמות משתתפים ארגונים יהודיים וקהילות יהודיות, בתי כנסת וקבוצות מתנדבים, ובעת האחרונה גם תלמידי בתי הספר התיכוניים בארץ.

במדינת ישראל הצעירה החל פרויקט איסוף השמות כבר בשנת 1955. תחנות הרישום הוצבו במקומות שונים בארץ, ומודעות בעיתונים ביקשו מהציבור למלא דפי עד. כעבור כמה שנים, לקראת סוף שנות ה-50, עברו פוקדים מבית לבית ואספו את דפי העד. העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל הוצגו כשנים שבהן לא רצתה החברה הישראלית לשמוע על השואה, ומעניין כי דווקא בתקופה זו מילא הציבור כ-883,000 דפי עד. רובם מולאו בארץ, מיעוטם בחו"ל. למעשה השואה לא ירדה מסדר היום הציבורי בשנות ה-50: נוסף על פרויקט דפי העד, חוקקה הכנסת חוקים דוגמת "החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם" ו"חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה", הוצאו לאור ספרי "יזכור" של קהילות, הוקמו אנדרטות זיכרון ועלו לדיון ציבורי סוער נושא "השילומים" מגרמניה ומשפט קסטנר. כשליש מהטפסים המצויים בהיכל השמות הם טפסים משנות ה-50. בעשור הראשון היה מבנה הטפסים כך שבדף עד אחד נרשמו ההורים וילדיהם. לדוגמה, בדף העד שמילא פרנקו לוי, בנו של שמואל לוי, על אביו בשנת 1955, כתוב

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

ששמואל הוא יליד 1883 ממנטובה (Mantova) שבאיטליה, סוחר במקצועו ואביון של לואיזה (ילידת 1920) ושל סילבנה (ילידת 1929). הם נספו באושוויץ. במהלך השנים שונה מבנה דף העד פעמים מספר, ומשנות ה-60 ואילך שמות הילדים רשומים בדפי עד נפרדים משל הוריהם, מתוך תפיסה שכל אחד מהילדים הללו זכאי למצבה סמלית משלו. לדוגמה, בדף העד שמילאה מרים עוזר, בתה של רבקה סטרליץ, על אמה בשנת 1999, כתוב שרבקה נולדה ב-1903 בוויילנה שבליטא ושהיא הייתה עקרת בית ואם לשני ילדים. מרים עוזר מילאה דף עד גם על בתה של רבקה, שולמית סטרליץ, ילידת 1935 מבקובנה שבליטא. שתיהן נספו ב-1941 בגטו קובנה. אנשי היכל השמות שוקדים על מילוי דפי עד נפרדים לילדים שנרשמו בדפי העד של הוריהם בשנות ה-50.

שלא על פי התפיסה הרווחת שיחס החברה הישראלית לשואה השתנה בעקבות משפט אייכמן בשנים 1961-1962, הרי הנתונים הסטטיסטיים מלמדים שדווקא בשנות ה-60 וה-70 מולאו פחות דפי עד: בשנים 1962-1983 מילא הציבור כ-124,000 דפי עד. עד אמצע שנות ה-80 מולאו סך הכול כמיליון דפי עד, מעל 80% מהם בשנות ה-50.

בשנים 1984-1991 התגבר קצב מילוי דפי העד משתי סיבות: הנסיעות הראשונות של משלחות בני נוער מבתי הספר התיכוניים בארץ לפולין הניעו תלמידים להעמיק במחקר על גורל משפחתם, ובעקבות כך גם למלא דפי עד; ליד ושם הגיעו דפי עד רבים שמולאו בחו"ל. בשנים 1984-1989 מולאו בממוצע כ-15,000 דפים מדי שנה, ובשנת 1990 מולאו כ-30,000 דפי עד. בשנים אלו יותר ממחצית מהממלאים דפי עד היו מחו"ל.

משנת 1992 החל היכל השמות למחשב את דפי העד. מפעל מחשוב השמות הוא בעל חשיבות רבה לדור ההמשך שמחפש אחר שורשי המשפחה ומבקש למצוא את עקבותיו של העולם שחרב. השואה הייתה זה מכבר לחלק אינטגרלי של הזיכרון הקולקטיבי ושל ההווה היהודית-ישראלית. מלבד הזיכרון הציבורי-הקולקטיבי, יש היום מקום גם לזיכרון הפרטי, לחיפוש ולהעמקה בשורשי העבר המשפחתיים. ניצולי שואה רבים העדיפו במשך שנים שלא לעורר את הזיכרון ולא סיפרו דבר לילדיהם. כעת - שנים רבות לאחר סיום המלחמה ולאחר השינויים שחלו במעמדם של ניצולי השואה בחברה הישראלית, בהתייחסותם לעבר וביכולתם להתמודד עמו - החלו מגיעים ליד ושם סבים וסבתות רבים עם נכדיהם לחקור את סיפור החיים של המשפחה שאבד בשואה. בשנים אלו מולאו עוד דפי עד: כ-200,000 בשנים 1992-1998, שנות העלייה הגדולה של היהודים מברית המועצות לשעבר, ומעל 400,000 בשנת 1999.

גם בשנים האחרונות רוב דפי העד נרשמים בארץ: למשל משנת 2003 ועד קיץ 2004 נאספו 9,286 דפים מישראל, 2,833 דפים מארצות הברית, 2,220 דפים מיוון ו-1,519 דפים מאוקראינה. מספר קטן יותר של

המאגר המרכזי של שמות קורבנות השואה

דפי עד הגיע מארצות אחרות: 777 דפים מצרפת, 585 דפים מרוסיה, 181 דפים מקנדה ו-164 דפים מאוסטריה. דף עד אחד הגיע מארמניה, דף עד אחד מטורקמניסטן ודף עד אחד מאוזבקיסטן.

כיום מצויים בהיכל השמות למעלה משלושה מיליון שמות של נספים, והם רשומים בדפי עד וברשימות שונות (דוגמת רשימה ממחנה מאוטהאוזן ומגטו-מחנה טרזיינשטט). בעקבות העלאת מאגר השמות לאינטרנט בנובמבר 2004, כיום נמסרים ליד ושם מדי חודש אלפי דפי עד.